

FILOSOFIJOS ISTORIJS METODOLOGIJOS KLAUSIMAI

V. SERBENTA

(Minskas)

LIETUVOS IR BALTARUSIJOS FILOSOFIJOS ISTORIJS METODOLOGIJOS PROBLEMS

Baltarusių ir lietuvių tautų filosofinės minties vystymosi procesas buvo nelygus, vingiuotas ir prieštaringas, pasireiškiantis per nuomonių, filosofinių mokyklų, sistemų ir krypčių kovą, atspindėdamas bendrą istorijos eigą, mokslo ir kultūros formavimosi vingius ir konkrečias klasių bei atskirų sluoksnių, visuomeninių grupių kovos ypatybes.

Filosofijos istorija turi didelę reikšmę buržuazinės ir komunistinės ideologinės kovos supratimui. Klaidingai vertindami praeities mąstytojus, buržuaziniai ideologai ieško jų kūryboje teiginių antikomunizmo idėjoms pagrįsti. Šiuolaikinės imperialistinės buržuazijos ideologai stengiasi nepastebėti pažangių socialinių minčių praeities veikėjų darbuose arba mėgina atkurti seniai paneigtas idealistines idėjas ir pritaikyti jas šiuolaikinėje antikomunistinėje kovoje.

Kitaip žiūri į šį klausimą marksistai. F. Engelsas pabrėždavo, jog praeities tyrimas ir studijavimas, filosofijos istorija ugdo **sugebėjimą teoriškai mąstyti**, formuoja filosofinę kultūrą. „Kiekvienos epochos, vadinasi, ir mūsų epochos teorinis mąstymas yra istorinis produktas, kuris įvairiais laikais įgauna labai įvairias formas ir kartu labai įvairų turinį,— rašė F. Engelsas.— Vadinasi, mokslas apie mąstymą, kaip ir kiekvienas kitas mokslas, yra istorinis mokslas, mokslas apie istorinį žmogaus mąstymo vystymąsi“¹. F. Engelsas nurodydavo, kad geriausia priemonė teoriniam mąstymui vystyti yra praeities filosofijos studijavimas. Todėl marksistiškai tyrinėdami tas ontologines, gnoseologines ir logines problemas, kurias kėlė ir nagrinėjo praeities filosofai, pažindami filosofinių kategorijų ir sąvokų judėjimo procesą, tobuliname šiuolaikinio tikrai mokslinio **tikrovės pažinimo** galimybes.

V. Leninas ne kartą kalbėjo, jog teisingas mokslinis bei filosofinis tikrovės pažinimas galimas tik tada, kai reiškiniai aiškinami istoriškai, kai tiriamas jų atsiradimas ir vystymasis. Dialektinė pažinimo teorija, rašė V. Leninas, „turi žiūrėti į savo objektą taip pat istoriškai, tirdama ir apibendrinama pažinimo atsiradimą ir išsivystymą, perėjimą nuo nežinojimo prie pažinimo“².

¹ F. Engelsas, *Gamtos dialektika*, Vilnius, 1960, p. 22.

² V. I. Leninas, *Raštai*, t. 21, p. 38.

Dialektika ir pažinimo teorija turi formuoti filosofijos istorijos pagrindus, o kai kurių vaisingiausių praeities filosofinių idėjų supratimas gali duoti teisingiausių atsakymą, filosofškai aiškinant sudėtingiausius šiuolaikinio gamtos mokslo klausimus. „Šiuolaikiniai gamtininkai ras (jei sugebės ieškoti ir jei išmoksime jiems padėti) materialistiškai išaiškintoje Hegelio dialektikoje eilę atsakymų į tuos filosofinius klausimus, kuriuos kelia revoliucija gamtos moksle ir kuriuos nagrinėdami „nuklysta“ į reakciją inteligentiniai buržuazinės mados garbintojai“³, — rašo V. Leninas straipsnyje „Apie karingojo materializmo reikšmę“. Istorinė praktika įrodė šios V. Lenino minties teisingumą.

Marksistinė-lenininė filosofija atsirado ir tebesivysto objektyvaus materialiojo pasaulio pažinimo procese kaip filosofinės minties ir mokslo vystymosi rezultatas. Šis kelias buvo ir tebėra sudėtingas, įvairiapusiškas, vingiuotas, nelygus ir prieštaringas. **Absoliučios** tiesos pažinimo procese išryškėdavo **santykinės tiesos**, kildavo įvairių filosofinių kategorijų ir sąvokų, filosofinės kultūros vystymosi problemų. Istorikai marksistai įrodė, kad filosofijos istorija yra žmonijos filosofinių žinių progresavimo istorija.

Mokslinio filosofijos istorijos tyrimo teoriniai ir metodologiniai principai suformuluoti marksizmo-leninizmo pradininkų veikaluose. Remdamiesi šiais principais, turime išnagrinėti nuo seniausių laikų išlikusius Baltarusijos ir Lietuvos rašytinius šaltinius ir įvairių mąstytojų kūrybą, kad galėtume atkurti minties istoriją, jos vystymosi bendrus ir specifinius dėsningumus. Tai labai padėtų mūsų tautoms giliau suprasti dialektinio materializmo filosofiją, ją toliau vystyti ir panaudoti, kuriant komunistinę visuomenę, siekiant naujų mokslo pakopų, toliau pažįstant pasaulį.

Istorija vystosi netolygiai. Dar netolygiau vystosi žmonijos mintis. Ramią visuomeninio gyvenimo ir mąstymo tėkmę pakeičia audringos epochos, staigūs posūkiai ir lūžiai. Viena iš svarbiausių istorijos mokslo, tame tarpe ir filosofijos istorijos, metodologinių problemų yra periodizacija. Marksizmo-leninizmo mokslas istorijos periodizacijos pagrindu laiko visuomeninių ekonominių formacijų pasikeitimą. Toks pagrindas tinka ir filosofijos istorijos mokslui. Tačiau filosofinės minties posūkiai ne visiškai sutampa su ekonominės santvarkos pasikeitimu.

Filosofija, kaip abstrakčiausia visuomeninio pažinimo forma, betarpiškai neatspindi ekonominės struktūros. Egzistuoja dar tarpinės dvasinio gyvenimo grandys — politika, teisė, moralė, mokslas, menas. Visa tai yra tarpusavy susiję ir veikia vienas kitą.

Baltarusijos ir Lietuvos istorija nežinojo vergvaldinės santvarkos. Gimininės ir gentinės santvarkos religija savo demokratiškumu nebepatenkino besiformuojančios viešpataujančios feodalų klasės interesų ir buvo pakeista krikščionyste (Baltarusijoje — X a., o Lietuvoje — keturiais amžiais vėliau).

³ V. I. Leninas, Raštai, t. 33, p. 205.

Kartu su krikščionybės įvedimu Senovės Rusios tautos perėmė senąją civilizaciją ir daugybę išverstų į slavų kalbas knygų, skleidžiančių krikščionišką ideologiją ir filosofiją. Savo ruožtu ši filosofija sąvokas ir kategorijas perėmė iš senovės filosofų.

Ar filosofijos istorija privalo nagrinėti, pavyzdžiui, patristiką ir kitą religinio pobūdžio filosofinę literatūrą? Pirmiausia, Senovės Rusios knyginkai, perrašydami pasirodžiusią Rusioje literatūrą, dažnai užfiksavo savo nemažą naujų, originaliųjų minčių, kurios neatitiko krikščionybės dogmų, atspindėjo paslėptos klasių kovos ideologiją. Antra, ilgai truko pagonių ir krikščionių ideologijos idėjinė kova bei tarpusavio poveikis (atsispindėjęs knygoje). Trečia, ankstyvojo feodalizmo epochoje atsirado savų mąstytojų — Kirilas Turovskis, Ilarionas ir kiti.

Kartu su krikščioniškos literatūros srautu X ir XI amžiais iš Bulgarijos į Kijevo Rusiją pateko filosofo ir teologo Joano Damaskino knyga „Mokslo šaltiniai“, išversta į slavų kalbą. Jos pirmoji dalis „Dialektika“ skirta filosofiniams klausimams. Ši knyga, kaip ir kitos, ne kartą buvo verčiama į rusų kalbą, tame tarpe Baltarusijoje XVI amžiuje ją išvertė A. Kurbskis. Pirmaisiais amžiais Rusioje ir Baltarusijoje, o vėliau ir Lietuvoje buvo paplitę tokie filosofiniai rinkiniai, kaip „Bitė“, „Aristotelio Vartai“ ir kiti. „Bitė“ supažindino su Demokrito, Aristotelio, Platono, Sokrato, Epikūro, Sofoklio, Euripido, Plutarcho, Herodoto, Diogeno, Epikteto, Menandro, Lukijano ir kitų senovės filosofų raštų ištraukomis.

Taigi ir tokią literatūrą būtina įtraukti į mūsų filosofijos istoriją.

Baltarusijos ir Lietuvos istorikai turėtų metodologiškai teisingai išspręsti tokį klausimą, kaip ištirti daugiau kaip 200 knygų, kurios buvo išleistos nuo knygų spausdinimo pradžios (XV a.) ir dabar saugomos rėtų knygų fonduose Vilniuje, Leningrade, Maskvoje, Kijeve bei kitose knygų saugyklose ir kurios buvo paplitusios visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Mūsų nuomone, lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių filosofijos istorikai pasielgtų neteisingai, apeidami šioje literatūroje išdėstytas filosofines idėjas, atspindinčias tomistų, skotistų, realistų, nominalistų, averoistų, mistikų ir kitų kryptų tarpusavio kovas. Be reakcinių minčių, šioje literatūroje, be abejo, rastume nemažą pažangių idėjų.

Negalima apeiti matematiko ir astronomo, Koperniko mokytojo Alberto iš Brudzevo (mirusio Vilniuje XV a.) pasaulėžiūros arba 1509 m. (?) išleistos ir paplitusios Lietuvoje knygos „Dialectica, quod congestum logicum appellatur“. Mūsų nuomone, filosofijos istorikai turėtų ištirti panašius praeities laikų visuomeninės minties šaltinius. O tų šaltinių, mąstytojų ir rašytojų grupių, turėjusių vienokios ar kitokios įtakos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų ideologijai, yra nemažą. Dažniausiai jie vienodai reikšmingi ir lietuvių, ir baltarusių tautoms. Žinoma, yra ir tokių rašytojų, tokių šaltinių, kurie būdingi arba tik baltarusiams, arba tik lietuviams.

Kaip turėtume vertinti, pavyzdžiui, lietuvių idealistą ir teosofą Vyduoną, baltarusių Stankevičių ir į juos panašius? Mūsų tikslas — išanalizuoti

zuoti jų pasaulėžiūrą iš partinių ir materialistinės dialektikos pozicijų. Bet nutylėti negalima.

Kaip nepacituoti V. Lenino minties panašiu klausimu? „Darbininkų masių susipratimas negali būti tikrai klasinis susipratimas,— rašė V. Leninas knygoje „Ką daryti?“,— jei darbininkai iš konkrečių ir sykiu būtinai opių (aktualių) politinių faktų ir įvykių neišmoks stebėti *kiekvieną* iš kitų visuomenės klasių *visuose* tų klasių protinio, moralinio ir politinio gyvenimo pasireiškimuose; — neišmoks praktikoje taikyti materialistinę analizę ir materialistinį *visų* klasių, gyventojų sluoksnių ir grupių *visų* veiklos ir gyvenimo pusių įvertinimą“⁴.

Mes tik pradėdami rimtą Lietuvos ir Baltarusijos tautų filosofijos tyrinėjimą. Mes turime aprėpti tą visą iš esmės jau žinomą milžinišką literatūrą ir bendromis jėgomis sukurti marksistinę-lenininę tikrai mokslinę filosofijos istoriją, kuri apginkluotų mūsų jaunimą, mūsų tautas veiksmingu moksliniu ginklu pasauliui pažinti ir padėtų pertvarkyti visuomenę komunistiniais pagrindais.

⁴ V. I. Leninas, Raštai, t. 5, p. 372.